

16. Zadunaiskyi, V. V. (Ed.). (2006). «From Cossack past» (Memories of Ukrainian Kuban Cossacks). Donetsk: Nord Computer (in Ukr.).
17. Eliseev, F. I. (2001). *Cossacks on the Caucasian front (1914-1917)*. Moscow: Voenizdat Retrieved from http://militera.lib.ru/memo/russian/eliseev_fi/index.html (in Rus.).
18. Ivanys, V. (1968). *The struggle of Kuban for independence*. Munich (in Ukr.).

УДК 94(477.83/.86)"18/19":329.733

Зайцева З. І.*

доктор історичних наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. zzi07@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У ПАРАДИГМІ «СХІД–ЗАХІД»

Анотація. Здійснено крос-темпоральний аналіз розгортання українського національного руху у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Увагу акцентовано на особливостях прояву в українському контексті типових модернізаційних чинників, які супроводжують націотворення в індустріальну добу. На основі співставлення українського національного руху в російській та австрійській частинах України встановлено, що у Цислейтанській частині імперії Габсбургів до етнічних проблем застосовувався ліберальний підхід як приклад «м'якого» мультикультуралізму, тоді як в Росії уряд практично ігнорував українське національне питання. Доведено, що перебування українців у стані розщепленого державного статусу зумовило двополюсний характер національного руху, який розгортався на тлі перехресних цивілізаційних впливів. Український національний рух, у його цілісній проекції, яка передбачає єдність мети, позначений сегментарними особливостями. Вони формувалися не лише на основі різниці в базових державно-політичних інституціях двох імперій, а також східно-периферійним розташуванням українських земель в одному випадку і західно-периферійним — в іншому. Досліджувана проблема не може бути адекватно висвітлена за допомогою монохромного трактування ситуацій і практики полярного протиставлення. Вона вимагає більш різноманітних інтерпретацій і пізнавальних моделей.

Ключові слова: Україна, український національний рух, модернізація, Захід, Схід.

Анотация. Осуществлен кросс-темпоральный анализ развертывания украинского национального движения во второй половине ХІХ — начале ХХ века. Внимание акцентируется на особенностях проявления в украинском контексте типичных модернизационных факторов, которые сопровождают нациостроительство в индустриальную эпоху. На основе сопоставления украинского национального движения в российской и австрийской частях Украины установлено, что в Цислейтанской части империи Габсбургов к этническим проблемам применялся либеральный подход как пример «мягкого» мультикультурализма, тогда как в Российской империи правительство практически игнорировало украинский вопрос. Доказано, что пребывание украинцев в состоянии расщепленного государственного статуса обусловило двухполюсный характер национального движения, которое разворачивалось на фоне перекрестных цивилизационных влияний. Украинское национальное движение, в его целостной проекции, которая предполагает единство цели, имело се-

* Zaitseva Z.I., Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine. zzi07@ukr.net

UKRAINIAN NATIONAL MOVEMENT OF THE SECOND PART OF XIX — EARLY XX CENTURIES
IN THE PARADIGM «EAST-WEST»

гментарные особенности. Они формировались не только на основе разницы в базовых государственно-политических институтах двух империй, но и восточно-периферийным расположением украинских земель в одном случае и западно-периферийным — в другом. Исследуемая проблема не может быть адекватно освещена с помощью монохромного трактовки ситуаций и практики полярного противопоставления. Она требует более разнообразных интерпретаций и познавательных моделей.

Ключевые слова: Украина, украинский национальный движение, модернизация, Запад, Восток.

Abstract. It is presented cross temporal analysis of the development of Ukrainian national movement in the second half of XIX– early XX centuries. The emphasis is made on the revealing of peculiarities of manifestation (in Ukrainian context) of typical modernization factors that accompany nation-building in industrial era. On the basis of comparison of Ukrainian national movement in the Russian and Austrian parts of Ukraine it is stated that in Cisleithania part of the Habsburg Empire the ethnic problems were applied by liberal approach as an example of «soft» multiculturalism, while in Russia the government virtually ignored Ukrainian national question. It is proved that existence of Ukrainians in the status of split state led to the bipolar character of national movement, which evolved in the context of cross-civilizational influences. The Ukrainian national movement, in its complete projection which assumes a unity of purpose, was marked by segmental features. They were formed not only on the ground of differences in the basic state-political institutions of two empires, but also by the Eastern-peripheral location of Ukrainian lands in one case, and West peripheral, in another. The studied problem is not likely to be adequately discussed by using a one-faced dimension interpretation of situations and practice of polar contraposition. It requires more varied interpretations and cognitive models.

Key words: Ukraine, Ukrainian national movement, modernization, West, East.

Постановка проблеми. Проблемі розвитку українського національного руху присвячено значний масив праць різного формату, проте здебільшого їх автори віддають перевагу дослідженню певного історичного регіону — Східній Галичині, Буковині, Закарпаттю чи Наддніпрянщині, або Півдню України. Не заперечуючи пізнавальної цінності регіонального підходу у виборі предмету дослідження зазначимо, що обриси українського національного руху, окреслені в подібному історіографічному модусі, виглядають однобічними і фрагментарними. Що стосується спроб узагальнюючого підходу до історії українського руху, то в такому випадку майже рутинними стали основні сюжетні лінії, які, настав час, оновлювати.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Український національний рух у парадигмі «Схід–Захід» як тема самостійного академічного дослідження в новітній історіографії запропонована відомим істориком, автором німецькомовних досліджень української проблематики Андреасом Каппелером [1]. По збігу немало часу від виходу його статті у 1992 р. тема не була підхоплена українськими істориками й не дістала поглибленого дослідження.

Питання цивілізаційної типологізації українського етносу з врахуванням його геополітичної інсталяції, обставин тривалого включення до різних державних утворень привертало увагу ідеологів українського руху, зокрема І. Франка, М. Міхновського, Т. Зіньківського, В. Липинського та ін. Д. Донцов писав: «Положена між Заходом і Сходом, Україна завжди була об'єктом спору між двома культурами західноєвропейською ... і московською» [2, с. 3].

Деякі автори проблему цивілізаційних впливів на Україну зводили до співставлення їх витоків за дуальною схемою «Росія — Польща». Однак у цій формулі Польща розглядалася, зокрема М. Драгомановим, як провідник європейського впливу на території, більші за Східну Галичину. Історик зазначав, що вплив Польщі «при більш уважному розгляді минулого і сучасного Малоросії

буде далеко не виключно згубним», бо вона була «провідником європейського впливу» на українські землі [3, с. 6]. Сучасна німецька дослідниця Анна Вероніка Вендланд наголошує, що саме Драгомановим ще в початковий період українського національного руху були сформульовані основи вписування України в загальноєвропейський контекст. Авторка зазначає, що відповідь конфронтаційному нарративу, яка міститься у працях цього непересічного політичного діяча не втратила своєї актуальності і більш ніж через сто років після його смерті. Йдеться про регіональні особливості і полісемантичність відтінків в ідентичності України, що зумовлено її положенням між Сходом і Заходом, так і акцептацією історичних трансферних феноменів, які, мабуть, не вписуються в звичні або бажані напрямки розвитку [4, с. 377].

І. Лисяк-Рудницький, аналізуючи зазначену проблему в рамках знакових історичних періодів української історії у лекції для діаспорної аудиторії прийшов до висновку, що Україна, місія якої, на його думку, полягала в синтезі греко-візантійської і західної культури, не змогла її остаточно виконати. «Україна наближалася до цієї синтези в великі епохи своєї історії, за Київської Русі й за Козаччини 17 століття. Проте, хоч ці епохи були багаті на потенційні можливості та часткові досягнення, в обох випадках остаточна синтеза зазнала невдачі, й Україна впала під тягарем надмірного зовнішнього натиску, а також від розривних внутрішніх сил» [5, с. 9].

Вести дослідження історії України у загальноєвропейському контексті із застосуванням так званих конвергентних методик пропонують О. Сухий, Г. Касьянов, Н. Яковенко, В. Потульницький, А. Портнов та ін. Р. Шпорлюк, розглядаючи українське націотворення в європейському контексті, віддає перевагу сучасній політичній проблематиці євроінтеграції України із залученням до аналізу широкого асоціативного ряду з історичного минулого України [6]. Автор радить історикам при дослідженні національних процесів в Україні XVIII–XXI ст. не обмежуватися збиранням та описом конкретних поодиноких фактів, а виходити на рівень узагальнень.

Метою статті є висвітлення українського національного руху в ключі співставлення його форм, результатів, супутніх політичних й економічних обставин у підросійській та південноукраїнській частинах України. З огляду на статейний формат розвідки, аналіз ситуації на українському Заході буде репрезентовано на прикладі Східної Галичини, де скристалізовано як досягнення, так і складнощі національного самоусвідомлення українства у західноукраїнському регіоні загалом.

Основні результати дослідження. З часу входження частини українських територій до Австрії з'явилися вагомі чинники європейського впливу на структурування української нації. З певними застереженнями можна констатувати, що в зазначений період український Схід і Захід належали до різних цивілізаційних утворень і були втягнені в орбіту модернізаційних процесів, які відбувалися не з однаковою швидкістю у двох імперіях.

Ставлення до національних рухів у двох імперіях було різним. Габсбурги тривалий час у внутрішній політиці намагалися триматися подалі від національних проблем і формально зберігати наднаціональну позицію. Австрійська державна думка не керувалася жодною тогочасною європейською моделлю держави — ані французькою територіально-асиміляційною, ані німецькою етні-

чно-культурною. Нація як соціополітична категорія в наддунайській монархії не була джерелом державного суверенітету. Ці функції виконувала династія. Імператора Франца Йосифа преса, і не лише німецькомовна, називала «батьком народів» задовго до того, як ця формула утвердилася в СРСР стосовно іншого політичного очільника. Слідом за віденським двором імперська бюрократія вважала себе наднаціональним чинником попри те, що й на периферії управлінського апарату рекрутувався переважно з німецького елементу, й ніхто не сумнівався у тому, яка нація «фігурує» за австрійською державністю.

Така промовисто наднаціональна ідеологія політичної еліти Відня ґрунтувалася більше на феодальних і династичних концепціях влади, ніж на модерних ідеях державно-адміністративної організації багатонаціональної країни. «Це була не звичайна імперія, а імперія «не-націоналізаційна», метою держави було збереження наявної історичної мозаїки (королівств, герцогств і провінцій, що так очевидно з імперських назв) і в той же час формування громадян, лояльних до Дому Габсбургів» [7, с. 154].

Цілком зрозуміло, що Габсбурги не мали наміру перетворювати українців (русинів) на німців. Коли на хвилі слов'янського відродження русини вступили в стадію формування національної самосвідомості, уряд не намагався згорнути їх етнокультурний розвиток і навіть епізодично сприяв їх політичній активності. Винесемо за дужки той факт, що, підтримуючи час від часу українців, Відень урівноважував наступальний, соціально і адміністративно домінуючий у провінції польський націоналізм.

В інших стосунках з українцями перебувала російська монархія. Від політики ігнорування уряд, прийнявши заборонні акти стосовно української мови, перейшов до послідовного асиміляторського курсу. Прикметно, що Валувський указ і Емський циркуляр впроваджувалися в дію на тлі державних реформ 1860–70 рр., які мали демократичне спрямування (скасування кріпацтва, земська, освітня, міська, військова, фінансова та інші реформи). Однак реформи не зачіпали політичної сфери і національних відносин загалом. Крім того, невдовзі уряд перейшов до посилення бюрократично-поліцейського стилю правління, що робило самодержавство вкрай непривабливим у національно-ліберальних колах.

Селян у силу їх соціального статусу русифікація мало торкалася, і їм ніхто не забороняв розмовляти рідною мовою, однак, їх діти могли навчатися лише в російськомовній школі. Уряд своєю антиукраїнською політикою мав на меті упередити розвиток національної вищої культури як чинника націогенезу українців. Виключення циркуляції української мови в освіті, вищих сферах культури, таких як наука, перекладацька справа, книговидання, преса, музика, театр означало втручання у сферу національно-культурних цінностей, в соціальному плані — блокувало становлення і практичну діяльність національної інтелігенції.

У двох імперіях спостерігаємо циклічну історію реформ, революцій, реставрацій і війн, поразки в яких змушували змінювати внутрішню політику. За усієї схожості перебігу політичних процесів, властивих переходу від традиційного до індустріального (модерного) суспільства, Австрія на кілька десятиріч випереджала Росію у плані політичної модернізації. До того ж австрійські ліберальні реформи включали також сферу міжнародних відносин.

Першопоштовх до лібералізації національної політики Габсбургів дала революція 1848–1849 рр. Галицькі українці не брали участі в штурмі імперської адмі-

ністрації у Львові. Вибір ними політичної позиції, зумовлений необхідністю польсько-українського розмежування, дав змогу декларувати їх етнічну окремішність як від бунтівливих поляків краю, так і росіян й ідентифікувати себе з українцями по інший бік Збруча.

Росію ця революція оминула, й австрійський цісар запросив саме від неї військової допомоги для приборкання повсталих угорців. На початку 1849 р. 80-тисячне російське військо під командуванням генерала І. Паскевича загасило останнє вогнище революції. 6 вересня 1849 р. в Угорщину рушив також український гірський батальйон, сформований на заклик Головної руської ради з добровольців. Стрічку, призначену для його хоругви, подарувала архикнягиня Софія — мати Франца Йосифа, який щойно став імператором. Коштовно прикрашена і виготовлена з використанням біло-червоної символіки роду архикнягині, ця стрічка була передана на збереження до українського народного дому у Львові [8, с.64–65].

Два важливі факти українського політичного самоусвідомлення, а саме заснування у Львові Головної руської ради (далі ГРР) і майже одночасне з нею (у 1847 р., тобто на рік раніше) створення Кирило-Мефодіївське товариства у Києві, дають нагоду провести певні порівняння щодо обставин їх утворення, членського складу, способів припинення діяльності двох інституцій. Кирило-Мефодіївське товариство виникло на основі інтелектуального спілкування. Його члени представляли світських інтелектуалів, які сповідували ідеї просвітництва і демократизму. Лідери ж ГРР були представниками галицької клерикальної аристократії. Загальноавстрійська революція, що докотилася до Галичини, дала їм нагоду виявити себе політично.

Основна різниця між двома інституціями національного руху, які утворилися у різних імперіях, полягала у тому, що ГРР діяла відкрито і завдяки тодішній політичній кон'юктурі користувалася опікою австрійських властей, тоді як кирило-мефодіївці утаємничували свою діяльність і зрештою були жорстоко покарані.

ГРР була ліквідована урядом 1851 р. — одночасно зі знищенням конституційних демократичних завоювань по всій державі. Деякі завоювання революції мали тривалішу лагу часу. У Львові продовжували функціонувати український дім, науково-культурний центр *Галицько-руська матиця*, газета *Зоря галицькая* виходила до 1857 р. Актуальним здобутком було скасування панщини. На відзначення цієї події створено народний гімн «Мир вам, браття» (автор І. Гушалевич), який вперше публічно виконувався 7 (за новим стилем — 19 травня 1848 р.) при відзначенні семінаристами іменин цісаря Франца Йосифа. У ньому згадано про «свободу молодую», тобто про ліквідацію панщини цісарським патентом від 16 квітня 1848 р (за ст.ст.). Пісня стала національним гімном, здобула популярність, була видана окремою карткою і поширена серед делегатів першого Слов'янського з'їзду у Празі [9].

Не менш важливим здобутком революції було відкриття кафедри української мови та літератури («руської мови і словесности»), професором якої було призначено випускника Львівського університету і громадського діяча Якова Головацького (1814–1888). На початку 1849 р. (18–25 січня) у стінах Львівського університету вперше прозвучали його лекції з історії України. Формально лекції Головацького («Три вступні лекції про руську словесність») мали філологічне спрямування, проте в них він виклав загальну схему історії України в її ро-

мантичному забарвленні. Головні положення полягали в наступному: кожному народу притаманні фізичні і духовні особливості, серед яких мова і звичаї мають важливу роль; носієм цих культурних рис є народ, а не окремі його представники.

Перу Головацького належить багато філологічних, історичних, джерелознавчих та етнографічних розвідок з історії «южноруського» народу, відмінного від «великоруського». У лекціях Я. Головацький апелював до патріотизму русинів-українців, поєднуючи їх з малорусинами (українцями) під владою Росії. І хоча згодом він все більше схилився до москвофільства, а після 1867 р. виїхав до Росії, посіяні ним зерна української свідомості дали невдовзі добрі паростки [10, с.99].

Постулат рівноправності національностей, заявлений під час революції 1848 р., після політичних реформ 1867 р. став конституційним принципом в австрійській частині монархії — Ціслейтанії, до складу якої входили Галичина і Буковина. Національні права були віднесені у вигляді 19 параграфу до категорії загальних громадянських прав. Окрім рівності громадян перед законом, недоторканості особи, права на вільне пересування, проголошувалась рівноправність усіх народів імперії. Юридично визнавалися інтереси і культурно-освітні потреби національних груп у провінціях.

Чи було галицьке українство готове вповні скористатися перевагами австрійського конституціоналізму і лібералізму? І.Франко по збігу 20 років з часу конституційних реформ ставив питання: чи ліберальні свободи могли зіграти масу? Розмірковуючи над цими питаннями він у гострому публіцистичному ключі зазначав, що, галицька людність у 1860-х рр. переважно «не відчувала потреби всіх тих свобод, не вміла ними користуватися для солідарної політичної боротьби» [11, с.169]. «Просвіти» було недостатньо для захисту національних інтересів. Відчувався брак секуляризованих громадських діячів, здатних вести систематичну культурну і політичну роботу, болючим було питання коштів для її організації. Лише завдяки контактам зі східноукраїнськими патріотами, особливо фінансовій допомозі полтавської поміщиці Є. Скоропадської у Львові 1872 р. створено Літературне товариство імені Т. Шевченка, яке завдяки титанічним зусиллям М. Грушевського по збігу більш ніж двадцяти років було перетворено на наукове (НТШ).

Вибудувати схему чинників українського національного руху у «лінійному» причинно-наслідковому алгоритмі завдання не з легких. Складність у тому, що одні й ті ж типові, тобто загалом властиві національним рухам важелі, такі як Церква, Мова, Преса, Індустріалізація, культурний простір суміжно-сусідніх етносів і похідні від них наслідки у випадку Галичини діяли як такі, що стимулювали його; аналогічні — в підросійській частині України — оберталися гальмом, і навпаки. Найперше йдеться про такий інститут, як церква, адже конфесійно-релігійний чинник завжди був офіційним і неофіційним критерієм етнічних розмежувань.

Греко-католицька церква для українського націотворення відіграла помітну позитивну роль. Натомість на умовному Сході українці належали до православної церкви разом з росіянами. За відсутності конфесійних бар'єрів відмежування етнічної групи від панівної нації не могло бути чітким. Близькість мов також не сприяла зміцненню української ідентичності. Так само як близькість польсь-

кої й української сприяла ополяченню культурної еліти. Тому тут українські діячі виступили як проти латинізації української абетки, так і використання російського етимологічного письма, і запроваджували у навчальний процес фонетичний принцип, який знову ж таки не цілком співпадав з східноукраїнською фонетикою. Вироблення стандартів української літературної мови тривалий час залишалося дискусійною проблемою.

Культурна орієнтація західноукраїнського етносу не була одновекторною. Процес національного самовизначення русинів виявився внутрішньо ускладненим, оскільки відновити перервану традицію їхньої місцевої високої культури за відсутності відповідної соціокультурної бази було складно. Українське національне самовизначення в обставинах першої третини XIX ст. гальмувалося перевагами польської світської культури, яка формувала інтелігенцію з двоступеневою українсько-польською ідентичністю (*gente Rutheni, natione Poloni* («русини польської нації»)).

З другої пол. XIX ст. і до Першої світової війни мала місце русофільсько-москвофільська культурна орієнтація зі своїми освітніми інституціями, пресою, кооперативами та ін. Москвофіли об'єднувалися у Народній партії, яка видавала газети «Галичанин» і «Слово», і мали своїх представників у місцевому сеймі й австрійському парламенті. Відмежовуючись від поляків, москвофіли вважали себе і своїх прихильників приналежними російській культурі. Росія трактувалася як самодостатня цивілізація. На противагу «європейській», католицькій Польщі і її домінуванню у Східній Галичині висувалася Росія.

Народовцям у Галичині та Буковині вдалося сформувати результативну версію національної ідентичності, яка чітко відокремлювала всіх — західноукраїнських і східноукраїнських українців від росіян. У Галичині ця версія мала виразнішу стилізацію завдяки орієнтації на форми і напрямки радикального польського руху — найближчого конкурента українців у складному галицькому трикутнику національно-культурного протистояння: поляки — українці — євреї.

Що стосується індустріалізації, то залишаючи за межами нашої теми інтерпретацію тези про те, чи збігається історія індустріалізації з історією колоніального визиску, що ймовірно, мало б стимулювати національний спротив, відзначимо, що сам концепт капіталістичної індустріалізації містить ідею консолідації «старих» націй і активізацію національних рухів «нових»/«молодих» націй. Тому варто розглянути даний аспект на українському матеріалі.

Східну Галичину індустріалізація, якщо не брати до уваги будівництво залізниць, практично оминула. Нафтовидобуток мав нестабільний характер. З 1880-х рр. спостерігалось піднесення галузі. У 1909 р. Галичина виробляла п'ять відсотків нафти-сирцю від тодішнього світового видобутку, що відповідало третьому місцю після США та Росії. Однак у подальші роки спад цін на нафтову сировину на світовому ринку призвів до занепаду галузі у Галичині і лише державні замовлення під час Першої світової війни активізували нафтовидобуток. Позиція невтручання імперської адміністрації (у 1861 р. контроль над нафтовою галуззю Галичини Відень віддав провінційному сеймові у Львові, у якому домінували польські землевласники, які не були зацікавлені у промисловому розвитку краю) зумовила хаотичність розвитку галузі, грабіжництво власників копалень, особливо іноземного походження. Впродовж XIX ст. у нафтовій промисловості Галичини діяло більше трьохсот компаній, заснованих переважно

іноземцями — англійцями, бельгійцями, французами, американцями. Включитися до бориславського Ельдорадо намагався, хоч і без успіху, навіть Джон Роффеллер. Серед підприємців нафтової галузі не було жодного українця.

Стабільному зростанню галузі найбільше заважала ідеологія місцевих латифундистів, які у розвитку промисловості вбачали загрозу втрати дешевої робочої сили для своїх господарств та перспективу підвищення платні сільськогосподарським пролетарям.

У роки піднесення галузі у нафтовій промисловості працювало 15 тис. робітників, з яких майже половину становили українці, переважно вихідці із навколишніх сіл. Для багатьох з них робота на копальнях мала сезонний характер. Водночас тут на виробничій основі мало місце більш тісне міжнаціональне мовно-культурне спілкування з усіма відомими наслідками, у т. ч. національного самоусвідомлення.

Промислова відсталість і загальна економічна слабкість краю, зумовлені його господарською системою, яка була практично законсервована урядом, зосередження капіталу в аграрному секторі зі збереженням великого польського землеволодіння не сприяли соціальній модернізації, набуттю повноти класової структури галицько-української спільноти. Суспільно-політичні процеси в краї характеризувалися селянським радикалізмом (аграрний страйк 1902 р.) з антипольським, отже національним забарвленням.

Промисловий бум у Донбасі й Подніпров'ї спирався на західноєвропейські інвестиції й українську буржуазію не генерував. З 1888 по 1902 р. у Донбасі діяло 112 іноземних акціонерних компаній, а з 13 металургійних об'єднань на початку ХХ ст. лише одне діяло на російських капіталах [12, с. 54, 56].

У структурі найманої робочої сили склався дисбаланс між чисельністю українців і росіян. Про перевагу прийшлого російського пролетаріату в складі робітництва України наприкінці ХІХ ст. свідчить всеросійський перепис населення 1897 р. На території 9 українських губерній було зафіксовано 243 тис. робітників, які походили з-поза меж України. Майже 70% їх, прибуло з 32 губерній Росії, насамперед з Воронезької, Курської, Орловської, Пензенської, Рязанської, Саратовської, Тульської. На початку ХХ ст. на 9 найбільших заводах Півдня України, кожний з яких давав понад 10 млн пудів чавуну, тільки один із десяти робітників був українцем. Як наслідок, місцеві пролетарі поступово асимілювалися або зовсім витіснялися росіянами. Донбас перетворився на російський анклав всередині українських земель.

Отже, в обох частинах України втягненість українців у модернізаційні економіко-цивілізаційні процеси виглядає вкрай мізерною, особливо на тлі масштабної індустріалізації у підросійській частині України. Суб'єктність українства в капіталістичній трансформації малопомітна.

Наскільки і в якому сенсі це вплинуло на національний рух, залишається дискусійним питанням. Деякі дослідники вважають, що не індустріалізація сама по собі сприяє національному рухові і формуванню націй, а освіта. Якщо країна/регіон не індустріалізуються, проте модернізується через освіту, то результат вийде такий же, якби там проходила промислова модернізація [13]. На нашу думку, головний негатив полягав в тому, що в двох історичних регіонах України промисловий розвиток не супроводжувався урбанізацією класичного типу. Центри індустріалізації залишалися без культурної інфраструктури, характерної

для міського середовища. З певними застереженнями можна відзначити, що соціальні витoki українського національного руху в Галичині базуються у сільському середовищі, і лише з 1890-х рр. XIX ст. він активізувався у Львові.

У час російської революції 1905–1906 рр., яка хоч і виявилася короткочасним демократичним епізодом, усе ж було ліквідовано антиукраїнські акти, проголошено демократичні свободи, запроваджено елементи парламентаризму. Проте революція виявила інституційну слабкість українського руху. Газета «Киевлянинь», певно, не перебільшувала, коли констатувала, що оплотом самодержавства в роки революції була «Малоросія і її центр Київ». Одна з редакторських заміток твердила: «У Росії три столиці. З них нова столиця — Петербург дала січневе повстання Гапона і жовтневий загальний страйк, стара столиця Москва дала той же страйк та грудневе збройне повстання і лише третя, стародавня столиця Русі — Київ не дала ні того, ні іншого, а навпаки дала відсіч бунту» [14, с. 1].

Дійсно, гучних національно забарвлених подій за участю широких мас в Україні практично не було. Мали місце малопомітні для широкої громадськості виступи студентства з вимогою впровадження української мови до навчального процесу і поодинокі спроби читання лекцій українською мовою в Харківському і Новоросійському (Одеському) університетах, аналогічні вимоги студентів Київського університету. Не маючи широкої підтримки з позаакадемічного середовища ці акції були проігноровані адміністрацією, а їх ініціатори взяті під поліцейський нагляд [15].

Спостерігаючи за подіями 1906 р. в Україні І. Франко констатував, що «...великих всенародних віч, які бувають у Галичині у важливі моменти національного життя, в російській Україні ми досі не бачимо». Партійна діяльність дезінтегрована, відсутнє порозуміння місцевих центрів між собою, проголошена свобода друку, однак дієвої преси не організовано. Для порівняння можна зазначити, що наприкінці XIX ст. у Львові виходило шість україномовних щоденних газет. І. Франко відзначав, що в Україні переважають популярні газети, а газета «Громадська думка», подаючи переважно загальнополітичну інформацію, зробилася «немов блідою копією російської газети середньої руки», в той час як аналітичної преси для інтелігенції немає. «Без інтелігенції народна маса не зрушиться, хіба згуртується для антикультурних диких поривів» [16, с. 162, 163]. Показовим в цьому плані виглядає плундрування селянами мастьку Терещенків та інших власників. Для селянства на перше місце виступали не національно-культурні, а соціально-економічні проблеми.

Хоча й з певним запізненням політичне українство усе ж заявило про себе фракцією у Державній думі першого скликання, низкою публіцистичних виступів у пресі, виходом на легальний рівень українських політичних партій різної (соціал-демократичної, ліберально-демократичної та есерівської) орієнтації, однак, за числом членів і за впливом на суспільство вони поступалися аналогічним загальноросійським, які діяли в тих же українських губерніях. У подальшому українські політичні партії відзначалися аморфністю, дріб'язковим характером протистояння, низькою популярністю і витісненням їх з виборчого процесу і парламентської діяльності [17].

Спільним соціально-цивілізаційним аспектом для українського Сходу і Заходу було те, що основу українського суспільства складало селянство, яке за відсутності родовитої шляхти й виразно національної міської верстви лише й мо-

гло скласти основу національного руху. В одному й іншому випадку українська спільнота не сформувала на базі фінансово-промислової буржуазії середнього класу. Щоправда на Сході були окремі особи, які меценатствували українській культурі і науці — Е. Скоропадська, О. Кониський, Є. Чикаленко, письменник і землевласник В. Леонтович, В. Симиренко. У Галичині меценатів практично не було, оскільки національна буржуазія не сформувалася, а нащадки родовитих сімей давно асимілювалися у польську культуру. Однак тут уряд і крайові органи управління виділяли кошти на підтримку науково-видавничої діяльності НТШ. Однак вони не включалися до державного бюджету й не мали стабільного характеру.

За відсутності національної буржуазії націотворча місія випадала інтелігенції, як це загалом властиве східноєвропейським національним рухам бездержавних на той час народів. З 1890-х рр. у Галичині національний рух вступив у так званий адвокатський період. З 1784 р. у Львівському університеті функціонував юридичний факультет, який за тривалий час існування випустив плеяду фахових державних чиновників, суддів, адвокатів. Адміністративний апарат і судова система провінції потребували фахівців-юристів, вододіючих українською мовою у випадку ведення процесуальних справ відносно українців згідно конституційної норми про рівність мов. Міністерство освіти з 1860-х рр., резервувало в штатному розписі університету створення спочатку двох кафедр з українською мовою викладання, однак, їх заповнення затягувалося на десятиліття [18, с.260-261]. Через низку різнорівневих обставин лише у 1882 р. засновано кафедру австрійського приватного права з українською мовою викладання, яку зайняв Олександр Огоновський (1848–1891). З 1898 р. Станіслав Дністрянський (1870–1935) займав кафедру австрійського права. Австрійське кримінальне право українською мовою викладав приват-доцент Іван Добрянський (1842–1919).

Поступово коло активістів національного руху, яке складалося з учительства, журналістів, письменників, науковців, розширилося за рахунок професійних юристів. З них політично незалежними були адвокати. Вони, на відміну від, наприклад, учителів, які перебуваючи у статусі державних службовців, мали менше шансів для прояву себе на політичній сцені, могли діяти більш ефективно. Не випадково наприкінці 1880-х рр. у студентському середовищі з'явилася ідея, що «політику мають взяти у свої руки наші незалежні люди, — значить українські адвокати». К. Левицький у споминах зазначав: «Наші адвокати ставали радо і безкорисно до оборони у всіх політичних процесах» [19, с. 405]. Вони були активними чинниками в земельно-економічних питаннях, фінансово-кредитній сфері. Щодо парцеляції землі (продажу-купівлі землі) «взяли сю справу у свої руки наші українські адвокати та при допомозі кооперативів кредитових вели парцеляцію», зазначав мемуарист [19, с. 314]. Адвокат К. Левицький відіграв помітну роль у захисті інтересів українців у парламенті, в критичні моменти парламентських дебатів і голосувань мав особисті зустрічі з імператором.

«Люди у сурдутах», як називали світських активістів, потіснили на політичному кону постаті у реверендах, тобто духовенство. За результатами перших виборів до австрійського парламенту на підставі загального виборчого права (1907 р.) від Галичини і Буковини було обрано 32 українських депутата, у складі яких за соціально-професійним статусом було 12 адвокатів, 1 суддя, 9 учите-

лів гімназій і шкіл та університетських професорів, 3 журналісти, 3 священники, 2 селянина, 2 землевласники.

Партійно-політичне життя українців у Галичині було виразно структурованим. Українські політичні партії мали поважний досвід парламентської діяльності й не раз формували порядок денний парламентських дебатів, заручаючись підтримкою представників інших національно-політичних сил, представлених у верхній і нижній палатах парламенту. За результатами перших виборів до австрійського парламенту на підставі загального виборчого права 1907 р. його Нижня палата налічувала 516 депутатів, з них: німців — 231, чехів — 107, поляків — 80, українців — 32, італійців — 19, хорватів — 11, сербів — 2, румунів — 6. За партійною приналежністю з 32 депутатів від Галичини і Буковини 22 належали до УНДП, 3 — до радикальної, 5 до москвофільської течії і 2 до Української соціал-демократичної партії Галичини (УСДПГ), яка була складовою частиною Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА) [19, с. 444].

Видатні представники австрійської соціал-демократії Отто Бауер та Карл Реннер розробили оригінальну концепцію національних відносин в Австрійській державі. Вони вважали, що кожному громадянину потрібно створити умови для реалізації своєї подвійної ідентичності — політичної, яка базується на правах та свободах австрійського громадянства та національної, яка втілюється в системі громадського самоврядування та задоволення культурних потреб. Концепція отримала назву персональної автономії, яка на практиці мала втілюватися не через конституювання нації як територіальної одиниці, а як суто особистісний, персональний союз. Такий підхід цілком влаштував уряд Австро-Угорщини, оскільки ігнорував автономно-територіальні інтенції етнічних окраїн імперії.

Розв'язання національних проблем таким шляхом було малоімовірним. Він не відповідав національно-культурним запитам різних народів, особливо тих (італійці, румуни, серби, українці), які територіально межували з відповідними державами. Українських галичан проект австрійських соціал-демократів не влаштував, оскільки фактично заперечувалася територіальна автономія Східної Галичини і відповідно створення власних органів самоврядування, а отже і позбавлення польської переваги в краї.

Українські депутати від Галичини та Буковини, як правило, створювали свою фракцію. *Русько-український клуб* у 1907 р. налічував 30 осіб, до *Українського парламентського союзу*, створеного за результатами виборів 1911 р., увійшло 26 осіб. За межами цих об'єднань залишалися, як правило, москвофіли та соціал-демократи. Останні формально об'єднувалися з депутатами від СДРПА, однак в дебатованні українських питань блокувалися з національними партіями.

Співставлення партійно-політичної ситуації у двох частинах України показує, що в партійному спектрі Галичини і Буковини переважали правоцентристські австрофільські сили і слабшою виглядала репрезентація лівих, що контрастувало із Наддніпрянською Україною, де більшу політичну активність проявляли партії соціалістичного спрямування з акцентуванням ідеї федералізації Російської імперії.

У підросійській частині України національний рух не набув широкої публічності. В умовах переслідування і напівлегальності його генерували окремі акти-

вісти, неформальні гуртки молоді, роздрібнені партії, які часто не контактували між собою. Партії українського спрямування не були стійкими утвореннями з тенденцією до зростання членського складу, наявністю сталої преси й помітного впливу на широку суспільність.

Австрійська конституційна система уможлиблювала політичний діалог з владою щодо питань адміністративного, освітнього, науково-академічного і соціального характеру. Національний рух завдяки цій діяльності набрав виразно політичного характеру. Здобутий українськими політиками Східної Галичини організаційний досвід участі у виборчих кампаніях, діяльності в парламенті, галицькому сеймі сприяв національній кристалізації, і безумовно, позитивно вплинув на формування ЗУНР, її владних інституцій. Натомість в іншій частині України, т. зв. Великій Україні, політична діяльність українських національно-свідомих діячів мала переважно ментально-інтелектуальний характер. Відсутність сталої практики політичної презентації національно-культурних потреб негативно позначилася на державному будівництві у роки революції 1917–1920 рр.

Висновки. Український національний рух, у його цілісній проекції, тобто якщо його сприймати як єдність мети, позначений певними відмінностями. Вони формувалися не лише на основі різниці в базових державно-політичних інституціях Росії і Австро-Угорщини, а й особливостями власне українського соціуму. У Галичині національно-культурний рух був започаткований і тривалий час відбувався під патронатом церкви. «Консервативний, монархічний світогляд та псевдо-аристократичні претензії переважної більшості греко-католицького духовенства йшли врозріз із західноєвропейськими ліберальними віяннями». Антизахідна позиція Греко-католицької церкви виразно проявилася в збереженні старого календарного стилю та відмові від переходу на латинську графіку письма, що мало як безпосередні, «на коротку перспективу» (позитивні), так і віддалені (негативні) наслідки під оптикою включеності у західний соціокультурний простір [20-21].

Якщо в Росії український рух спершу зосередився на культурно-освітній сфері (Харківський гурток, Петербурзька та Стара Громада), причому допоміжну роль відігравала художня література та мистецтво, то в Галичині спектр організаційних, чітко окреслених інституційних форм був ширшим за рахунок створення в конституційно-правових рамках різних громадських товариств, політичних партій. Поряд з «Просвітою» та її розвинутою мережею читалень важливу роль відігравали наукові і студентські товариства, освітні курси для дорослих, економічно орієнтовані кооперативні спілки, каси самопомочі і навіть українські протобанки. Національні інституції діяли в усіх сферах суспільного життя.

У результаті цих відмінностей та різних способів і форм самоідентифікації по дві сторони кордону утворився образ «іншого українця». М. Грушевський застерігав у 1906 р. від ймовірності поділу України на дві національності на одній етнографічній основі на зразок сербів і хорватів [22, с.380]. Українець в Галичині був греко-католиком, галичанином і водночас австрійцем. В цих ідентичностях поєднувалися східні і західні градієнти у всіх можливих їх вимірах — геополітичних, цивілізаційно-культурних, австрійсько-імперських. Як же Відень трактував Галичину в парадигмі Схід–Захід? «Вся ідеологія Галичини так, як її культивували в добу автономії, — вбачала в провінції бастион не лише про-

ти варварства (якщо дивитися на схід у бік Росії), а й проти анархії (якщо дивитися на внутрішні суперечності всередині суспільства) [7, с. 374]. Місія імперії, як вона розумілася австрійським офіціозом, — впорядковувати і модернізувати Галичину, так само як і Буковину — була виконана лише частково.

Залишаючись недорозвиненою окраїною імперії, Галичина все ж зазнала впливу західних демократичних практик з властивими їм цінними політичними атрибутами модерної цивілізації. Проте ідеалізувати, тобто трактувати австрійську політичну систему як ідентичну типово новочасній західноєвропейській, було б перебільшенням. В Австро-Угорщині більше, ніж у будь-якій іншій західноєвропейській країні початку ХХ ст., ще міцним залишався т. зв. Старий режим. Індустріальна революція аристократією вважалася чимось неправильним і навіть неестетичним. Старий порядок, уособлений династією, хоч і переживав на початку ХХ ст. важкі часи, усе ж зберігався Віднем і «залишався дорогим і його серцю милим» [23, с.148]. За західноєвропейською міркою Австро-Угорщина передодня Першої світової війни — аномальна держава, політична система якої мала вдосконалюватися.

Історична емпірика Європи свідчить, що відмінність у динаміці перебігу модернізаційних процесів окреслювала «лінію», яка розділила, з одного боку європейські народи і держави, які пройшли Реформацію, а з іншого, — ті, що не пройшли її, вдавшись до Контрреформації, або взагалі належали до православного світу. У цьому аспекті Австро-Угорщина типологічно (на додаток до багатонаціонального складника) була близькою до імперської Росії. За усіх цих обставин Австро-Угорщину відрізняв доволі високий, за мірками того часу, рівень лібералізму й головне — тут існували юридичні підстави для пред'явлення влади національних вимог. Проте, характерна для монархії Габсбургів ідея наднаціональної держави не змогла взяти гору над національними ідеями.

У Ціслеїтанській частині імперії Габсбургів застосовувався ліберальний підхід, який у загальних рисах можна трактувати як «м'який» мультикультуралізм. Правами були наділені локальні культури національних меншин без надання пріоритетів. Право на використання власної мови давалося на регіональному рівні, державною мовою залишалася в одній частині — німецька, в іншій — угорська. Надані права уможливлювали збереження і розвиток національно-культурної ідентичності, і в цьому полягає цінність австрійської політики. «Галичина — це результат австрійської державної системи, австрійського просвіченого абсолютизму та конституціоналізму на українсько-польському ґрунті» [24, с. 16]. Український рух тут користувався більш сприятливими умовами, які створювалися на ґрунті західноєвропейських політичних цінностей.

Не применшуючи цивілізаційного значення приналежності Галичини й Буковини до німецької культури в її австрійському варіанті, як це практикувалося в історіографії радянського періоду, зазначимо, що зайвим є одностороннє (яке все ще зустрічається в україномовних публікаціях, особливо у підручниках і методичних посібниках для студентів) трактування ліберальних реформ в імперії, які, начебто, стосувалися виключно української спільноти. Де-факто вони були загальноімперською моделлю пристосування до викликів часу, а саме — зростання націоналізму в країні та у всій Європі. Перебільшення прихильності Відня до українців спростовується процедурним затягуванням відкриття українського університету у Львові, відтермінуванням у 1912 р. розгляду університетської

справи на 1916 р., ігноруванням вимоги автономії Східної Галичини, відмовою впровадити етноніму «українець» замість «русин» в офіційне діловодство. Не варто міфологізувати австрійську політику, стверджуючи, що Австро-Угорщина в другій половині XIX ст. і до кінця свого існування спеціально підтримувала український національний рух, маючи його за протиположний польському. Ці мотиви присутні в польській історіографії.

У Росії уряд національне питання практично ігнорував, а стосовно українців десятки років зберігав функціональну нерівноправність української мови. Надто звуженими залишалися можливості національно спрямованої суспільної діяльності і після конституційних актів 1905 р. Європейські впливи на східноукраїнський рух більше простежуються у популярності в політичних колах такого західноєвропейського за походженням феномену, яким є соціалістична ідеологія. Її постулати включалися до партійних програм і гасел.

Проблема східних і західних цивілізаційних впливів на український рух «перекривається» тим, що в обох частинах України він розвивався в імперському просторі. Дві імперії за суттю свого функціонального призначення здійснювали контроль однієї нації над іншими в межах великих територіальних монархічних держав. У південно-західній частині України він не в останню чергу спрямовувався на пошук підтримки від урядових структур Відня в протистоянні з польською домінацією, захисту національних інтересів на основі конституційних актів, що сформувало австрофільську свідомість і лояльність до імперії як в селянському середовищі, так й українському політикумі.

У південно-західній частині України політичний рух українства був спрямований проти російської державності, і в цій позиції його союзниками могли бути так само дискриміновані як й українці, місцеві поляки, євреї і німці. На українському Сході українські інтелектуали певною мірою опинялися у спільних лавах з російською інтелігенцією, яка також прагнула повалити самодержавство.

Перебування українців у стані розщепленого державного статусу зумовило двополосний характер національного руху, який до того ж розгортався на тлі перехресних східних і західних цивілізаційних впливів.

Український національний рух, у його цілісній проекції, яка передбачає єдність мети, позначений особливостями сегментарного походження. Вони формувалися не лише на основі різниці в базових державно-політичних інституціях двох імперій, а також східно-периферійним розташуванням українських земель в одному випадку, і західно-периферійним, в іншому. Досліджувана проблема не має шансів бути адекватно висвітлена за допомогою монохромного трактування ситуацій і практики полярного протиставлення. Вона вимагає більш різноманітних інтерпретацій і пізнавальних моделей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння / А. Каппелер // Україна: культурна, національна свідомість, державність. Міжвуз. зб. наук. пр. — К.: Наукова думка, 1992. — Вип. I. — С. 104–119.
2. Донцов Д. Модерне москвофільство / Д. Донцов. — Київ: Б.в., 1913. — 30 с.
3. Драгоманов М. Малороссія в ее словесности // М. Драгоманов. Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р. С. Мішук. — К.: Либідь, 1991. — С. 5–45.

4. Барвинская П. [Рецензии и библиография] Guido Hausmann und Angela Rustemeyer (Hrsg.), Imperienvergleich: Beispiele und Ansätze aus osteuropäischer Perspektive. Festschrift für Andreas Kappeler (Wiesbaden: Harrassowitz, 2009). vii+542 s. (=Forschungen zur osteuropäischen Geschichte; Bd. 75) // *Ab Imperio*. — 2011. — № 1. — С. 371–382.
5. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе— К.: Основи, 1994. — С. 1–9.
6. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна — Росія — Польща / Р. Шпорлюк. Пер. з англ. Г. Касьянова, М. Климчука, М. Рябчука. — К.: Дух і Літера, 2013. — 552 с.
7. Обговорення книжки Ларі Вульфа «Ідея Галичини: історія та фантазії в політичній культурі Габсбургів» // Україна модерна. — 2013. — Ч. 4. — С. 149–171.
8. Кревецкий І. Баталіон руських гірських стрільців. 1849–1850. / І. Кревецкий // Записки Наукового товариства імені Шевченка / Під ред. М. Грушевського. — Т. CVII. — Кн. 1. — Львів, 1912. — С. 52–72.
9. Франко І. Іван Гушалевиц / І. Франко // Франко І. Збір. тв. у 50 т. Т. 35: Літературно-критичні праці. — К.: Наукова думка, 1982— С. 7–74.
10. Зашкільняк Л. Історія України у Львівському університеті в ХІХ ст. / Л. Зашкільняк // Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): кол. монографія / за ред. Леоніда Зашкільняка та Павла Серженги. — Л.: ПАІС, 2015. — С. 91–109.
11. Франко І. Із історії робітничого руху в Австрії / І. Франко // Франко І. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. — Львів: Каменяр, 2001. — С. 169–171.
12. Перетокін А. Г. Західний вектор економічної політики царського уряду в Наддніпрянській Україні (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.) / А. Г. Перетокін // Мови й культури: між Сходом і Заходом (Пам'яті Омеляна Пріцака) / відп. ред. В. Лучик. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2015. — С. 51–58.
13. Судин Д. Минуле не визначає майбутнього, але звужує простір для маневру. Рецензія на книгу [Роман Шпорлюк. Формування модерних націй: Україна–Росія–Польща] / Пер. з англ.— Київ: Дух і Літера, 2013. — 552 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://social-anthropology.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Sudyn_Sporliuk_bookreview.pdf
14. Заметки // Киевлянинъ. — 1907. — № 114. — С. 1.
15. Зайцева З.І. Одеський період науково-педагогічної діяльності Олександра Грушевського / З.І.Зайцева // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. — 2001. — Вип. 58. — С. 46–50.
16. Франко І. Огляд української літератури 1906 р. / І. Франко // Франко І. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. — Львів: Каменяр, 2001 — С. 162–179.
17. Яремчук В. Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899-1918 рр.) / В. Д. Яремчук. — К.: ІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. — 504 с.
18. Зайцева З.І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець ХІХ — початок ХХ ст.). Монографія / З.І.Зайцева. — К.: КНЕУ, 2006.— 368 с.
19. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. На підставі споминів / К. Левицький. — Л.: Друкарня ОО. Василіян у Жовкві, 1926. — 736 с.
20. Аркуша О., Мудрий М. «Высказати ясно и Полякамъ и Европе»: Європа в уявленнях галицьких українців ХІХ–початку ХХ століття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nowaukraina.org/nu_12_2012/03_Arkusza_Mudryj.pdf
21. Мудрий М. Європа по-українськи: зі світу уявлень галицьких русинів ХІХ ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/12446-yevropa-po-ukrayinski-zi-svitu
22. Грушевський М. Галичина і Україна / М. Грушевський // Грушевський М. Твори: У 50 т. — Т. 1: Серія :Суспільно-політичні твори 1894–1907. — Львів: Світ, 2002. — С. 376–382.

23. Вальвиц, Георг фон. Мистер Смит и рай земной. Изобретение благосостояния. / Георг фон Вальвиц. — М. : Ад Маргинем Пресс, 2015. — 176 с.

24. Лисяк-Рудницький І. До генези галичанства. (Уривки з листів) / І. Лисяк-Рудницький // Листи до приятелів. — 1957. — Ч.8 (54). — С.16.

REFERENCES

1. Kappeler, A. (1992). National movement of Ukrainians in Russia and Galicia: an attempt to compare. In *Ukraine: cultural, national consciousness, statehood* (Vol. 1, pp.104-119). Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.).

2. Dontsov, D. (1913). *Modern Russophilism*. Kyiv: B.V. (in Ukr.)

3. Drahomanov, M. (1991). Little Russia in its literature. In R.S. Mischuk (Ed.), *Drahomanov, M. Selected («... my plan to create essay of history of civilization in Ukraine»)* (pp. 5-45). Kyiv: Lybid (in Rus.).

4. Barvynskaia, P. (2011). [Review and bibliography]. Guido Hausmann and Angela Rustemeyer (Eds.), *Empirical Comparison: Examples and Approaches from the Eastern European Perspective*. Festschrift for Andreas Kappeler (Wiesbaden: Harrassowitz, 2009). vii + 542 s. (= Researches on Eastern European history, vol. 75). *Ab Imperio*, 1, 371-382 (in Ukr.).

5. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). Ukraine between East and West. In I. Lysiak-Rudnytskyi *Historical essays* (pp. 1-9). Kyiv: Osnovy (in Ukr.).

6. Shporliuk, R. (2013). *Formation of modern nations: Ukraine–Russia–Poland*. Kyiv: Dukh i Litera (in Ukr.).

7. Discussion upon Larry Wolfe book «The idea of Galicia, history and imaginations in political culture of Habsburgs». *Ukraina Moderna (Modern Ukraine)*, 4, 149-171 (in Ukr.).

8. Krevetskyi, I. (1912). Batalion of Russian mountain shooters. 1849-1850. In M. Hrushevskyi (Ed.), *Notes of the Shevchenko Scientific Society* (Vol. CVII, book 1, pp. 52-72). Lviv (in Ukr.).

9. Franko, I. (1982). Ivan Hushalevych. In I. Franko, *Collected works in 50 volumes* (Vol. 35: Literary-critical works, pp. 7-74). Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.).

10. Zashkilniak, L. (2015). The History of Ukraine at Lviv University in the XIX century. In L. Zashkilniak, & P. Serzhenga (Eds.), *History and historians in Lviv University: traditions and modernity (to the 75th anniversary of the establishment of the Faculty of History)* (pp. 91-109). Lviv: PAIS (in Ukr.).

11. Franco, I. (2001). From the history of the labor movement in Austria. In I. Franko, *Mosaic. From the works which were not included into the collected works in 50 volumes* (pp. 169-171). Lviv: Kameniar (in Ukr.).

12. Peretokin, A. H. (2015). Western vector of economic policy of the tsarist government in Naddniprovska Ukraine (second half of XIX – early XX century). In V. Luchik (Ed.), *Languages and cultures between East and West (In commemoration of Omelian Pritsak)* (pp. 51-58). Kyiv: Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy» (in Ukr.).

13. Sudyn, D. (2013). *The past does not determine the future, but narrows the scope for maneuver. Review on the book [Roman Shporliuk. Formation of the modern nations: Ukraine-Russia-Poland]*. Kyiv: Dukh i litera. Retrieved from http://social-anthropology.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Sudyn_Shporliuk_bookreview.pdf (in Ukr.).

14. Notes. (1907) . *Kievlianin*, 114, p.1 (in Rus.).

15. Zaitseva, Z. I. (2001). Odessa period of scientific and educational activity of Alexander Hrushevskyi. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoria (Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History)*, 58, 46-50 (in Ukr.)

16. Franco, I. (2001). Review of Ukrainian Literature in 1906. In I. Franko, *Mosaic. From the works which were not included into the collected works in 50 volumes* (pp. 162-179) (in Ukr.).

17. Yaremchuk, V. D. (2012). *Ukrainian multi party system of Naddniprianska and Western Ukraine: comparative analysis (1899-1918)*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.).
18. Zaitseva, Z. I. (2006). *Ukrainian scientific movement: institutional aspects of development (late XIX – early XX century.)*. Monograph. Kyiv: Kyiv National Economic University (in Ukr.).
19. Levytskyi, K. (1926). *History of political thought of Galician Ukrainians. 1848-1914. Based on memories*. Lviv: Printing house OO. of Basilians in Zhovkva (in Ukr.).
20. Arkusha, O, & Mudryi, M. « *To state clearly for Poles and Europe «: Europe in representations of Galician Ukrainians of the XIX and early XX centuries*. Retrieved from http://www.nowaukraina.org/nu_12_2012/03_Arkusza_Mudryj.pdf (in Ukr.).
21. Mudryi, M. Europe according to Ukraine: from the world of ideas of Galician Rusyns of the XIX century. Retrieved from http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/12446-yevropa-po-ukrayynski-zi-svitu (in Ukr.).
22. Hrushevskiy, M. (2002). Galicia and Ukraine. In M. Hrushevskiy, *Works: in 50 vols.* (Vol 1: Series: Socio-political works of 1894-1907, pp. 376-382). Lviv: Svit (in Ukr.).
23. Valvyts, Georg von. (2015). *Mr. Smith and earthly paradise. Invention of welfare*. Moscow: Ad Marhynem Press (in Rus.).
24. Lysiak-Rudnitskyi I. (1957). On the genesis of halychanstva (Galicia inhabitants). (Fragments from letters) *Lysty do Pryiateliv (Letters to friends)*, 8(54), 16 (in Ukr.).

УДК [061.1ЄС:339.924(477)]:930

Калінічева Г.І.*

кандидат історичних наук, доцент,
Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая
Київ, Україна. kaligali@ukr.net

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОСТУП УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Проведено історіографічний аналіз наукових досліджень з проблем європейської інтеграції України з виокремленням дослідницьких напрямів, за якими здійснювалися наукові розвідки. Увага зосереджена на наукових роботах, в яких були досліджені проблеми геополітичної парадигми та європейського цивілізаційного вибору сучасної України. Наголошується, що проблема європейської інтеграції України стала предметом наукових досліджень представників різних наукових галузей; сформувалося кілька (як державних, так і громадських) наукових центрів дослідження європеїстики та наукових шкіл, очолюваних авторитетними ученими. Науковий інтерес українських дослідників зосереджувався, здебільшого, на питаннях обґрунтування місця України в колі європейських держав та історичної обумовленості європейської інтеграційної стратегії країни. Зазначається, що вітчизняні науковці вважають євроінтеграцію України процесом об'єктивним, проте суперечливим, що має як свої переваги, так і ризики. Широкий спектр комплексних досліджень українських науковців з різних аспектів проблеми європейської інтеграції України свідчить про соціальну затребуваність обґрунтування цивілізаційного вибору України, незважаючи на полярні зовнішньополітичні орієнтири можновладців.

Ключові слова: Україна, євроінтеграція, наукові дослідження, історіографія.

* Kalinicheva, H. I., Ph. D. in History, Associate professor, Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University. Kyiv, Ukraine. kaligali@ukr.net.